

privata sfären, till reproduktionen och hemmet, medan mannens väl och ve hänger samman med positionen i det offentliga.

Som nämnts har Sandberg som ett av syftena med avhandlingen att diskutera vilka följder rapporteringen får för mediekonsumenterna. Det är lovvärt, men det innebär också ett metodologiskt problem. Hur mycket kan man säga om hur konsumenter påverkas utan att faktiskt studera konsumenterna? Sandberg är medveten om problematiken och gör så gott hon kan av situationen. Men som läsare önskar man om inte annat en del två av avhandlingen, där tidningsläsarna ställs i fokus. Det skulle kunna bidra till att nyansera och fördjupa bilden av hur medierapporteringen hanteras. Även om rapporteringen är motstridig innebär det inte nödvändigtvis att läsaren inte kan skapa en sammanhängande bild. Och det är inte givet att de stereotypa bilderna av överviktiga slår igenom bland alla de läsare som, med statistisk nödvändighet, lär konfronteras med övervikt dagligen, ibland bara genom att se på sig själva.

Ibland framstår det plågsamt tydligt hur tidsbunden forskning är. Helena Sandberg har, på ett sätt, haft en perfekt timing. Avhandlingen kommer ut i en tid då diskussionerna om övervikt och fetma har en topposition i den offentliga debatten. Många av hennes rön har också stor relevans i denna debatt. Samtidigt gör det faktum att de analyserade artiklarna inte sträcker sig längre fram än till 2001 att vissa av slutsatserna framstår som förlegade. När Sandberg frågar sig om inte övervikt är ett samhällsproblem som är *undervärderat* i medierapporteringen inser jag hur lång tid tre år är i tidningsvärlden. Likaså då hon, något indignerat, frågar varför livsmedelsindustrins roll för den ökade övervikten uppmärksammas så *lite* i medierna. Den snabbmatsdebatt som tog rejäl fart efter Erik Schlossers bok *Snabbmatslandet* och sedan accelererade ytterligare efter dokumentärfilmaren Morgan Spurlocks *Super Size Me* har lett till att livsmedelsindustrin numera snarare ges en överdriven uppmärksamhet i överviktsdebatten.

Medier och fetma har inte getts ut på ett kommersiellt förlag, utan som en del av Sociologiska institutionens i Lunds skriftserie. Det är synd. Undertiteln, "en analys av vikt", är lätt att skriva under på. Representationer av övervikt i medier framstår som ett angeläget forskningsfält och avhandlingen förtjänar en större spridning än vad den i sin nuvarande form lär få. En petig förläggare hade också kunnat se till att skala ner avhandlingens textmässiga omfång. Sandberg skriver alls inte illa. Hon är tydlig, undviker fikonspråkstermer och är ofta

medryckande. Men det finns en tendens till att bli alltför mångordig. Det leder i sin tur till att det verkar som om hon känt ett behov av återkommande sammanfattningar och introduktioner till vad nästa del skall handla om, något som ytterligare utökar textmassan. Det utrymmet hade istället med fördel kunnat användas till att återge bilder från de analyserade artiklarna, avhandlingen är idag helt fri från sådana. Eftersom mycket av rapporteringen kring övervikt är uppbyggd kring visuella representationer av överviktiga hade bilderna kunnat bidra till att ytterligare skärpa analyserna. Men detta är anmärkningar i marginalen och det övergripande omdömet är gott. Det är en gedigen och väl genomförd avhandling med stor samhällsrelevans.

Håkan Jönsson, Lund

Agneta Kanold: *Vårdens ordningar: Tvångsvård av normöverträdare med bristande begåvning*. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet 2004. 274 s., ill. English summary. ISBN 91-7265-777-4.

Vårdens ordningar. Tvångsvård av normöverträdare med bristande begåvning är en aktuell avhandling skriven av pedagogen Agneta Kanold. Under de senaste åren har det diskuterats flitigt hur samhället skall vårda personer med psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning, som på ett eller annat sätt begått brott. Debatten är infekterad och det har givits en tämligen polariserad bild av både vårdens roll och de människor som är tänkta för denna vård. Kanold har riktat sitt intresse mot de människor med bristande begåvning som har begått någon form av brott eller normöverträdelse och därefter blivit tvångsvårdade. Avhandlingen sätter fokus på de konstruktionsprocesser som definierar vad en normöverträdelse är och vilka konsekvenser detta får för vårdgivare respektive vårdtagare.

Författaren utgår ifrån att den vård som ges är en social konstruktion som rör de problem som finns definierade i samhället. För att förstå hur en aktuell vård utformas måste först de problem som anses vara kopplade till den studeras. Kanold tar här sin utgångspunkt i begreppet problemordningar: den eller de aktörer som har makt att definiera ett problem har också en viss möjlighet att kontrollera och styra hur vården utformas. Genom att definiera problem skapas också en konstruktion av vad som betraktas som normalt respektive avvikande. De människor som avviker kommer att erbjudas, alternativt tvingas, till vård.

Utifrån begreppet problemordningar anger Kanold tre nivåer där uppkomsten respektive utfallet av definitioner kan studeras: den officiella problemordningen, de anställdas ordning och de vårdades ordning. Varje nivå analyseras i separata kapitel.

I kapitel 5, "Samhällets officiella problemordningar", analyseras den officiella nivån. Läsaren ges en lång historisk beskrivning med början i 1700- och 1800-talens problemordningar. Här tydliggörs det hur problemordningar ständigt har avlöst varandra genom historien. Kanold ger följande förklaring: "När det gäller normöverträdarna med bristande begåvning tycks det emellertid aldrig ha funnits någon riktigt tydligt förankrad idé om problemets kärna och därmed inte heller en prioriterad uppfattning om vilka åtgärder som krävts. [...] en förklaring till att nya problemordningar ständigt avlöst varandra" (s. 103). Det är en viktig aspekt som lyfts fram, då det i den allmänna debatten ofta är just kritik kring de ständiga omorganiseringarna och förändringarna som sker inom vården som pekas ut som ett problem. Genom att visa på en möjlig förklaring av hur problemordningarna avlöser varandra ger Kanold en insikt i hur vårdens möjligheter och hinder skapas och reproduceras.

Samtidigt kan det tänkas att begreppet problemordning är för trubbigt för att studera dessa ständiga förändringar. En möjlig nyansering av begreppet skulle vara att fokusera på de ekonomiska förutsättningar för förändringar som skett inom vården. På ett sätt kan man säga att begreppet har sin utgångspunkt i en ekonomisk realitet. Resurser är ändliga och ett samhälle har inte möjlighet att satsa på alla åtgärder för att lösa ett problem, istället krävs någon form av prioritering. Genom att tydligare fokusera på ekonomiska realiteter, skulle en möjlig ingång i analysen vara vilken vård som är möjlig utifrån de ekonomiska förutsättningar som ges. En intressant ingång för denna typ av analys skulle kunna vara varför ett ekonomiskt välmående Sverige på 1970-talet satsade på omsorg, medan 1990-talets nedskärningar i välfärden lett till psykiatrisk behandling och bevakning. Det handlar inte alltid om språk och text, utan också om faktiska ekonomiska realiteter.

I metodinledningen skriver Kanold: "Att använda andras forskning som data har inneburit att jag i viss mån tvingats förlita mig på författarnas tolkningar av empiriskt material som jag inte haft tillgång till" (s. 46). Denna brist avhjälpas genom att jämföra olika författares analyser av ett och samma fenomen. Metoden är problematisk utifrån två perspektiv: Dels blir det problematiskt

då Kanold skriver att syftet med hennes avhandling är att öka kunskapen kring det ämne hon valt att fokusera på. Kapitlet blir emellanåt en sammanställning, snarare än att kunskap problematiseras eller produceras. Dels blir det problematiskt att hon känner sig tvingad att förlita sig på andra författares tolkningar. Även om många författare är samstämmiga behöver inte detta betyda att de gör "rätt" analys av ett fenomen. Om metoden är vald på grund av tidsbrist hade en möjlighet istället varit att släppa idén om att beskriva ett långt historiskt förlopp och istället fokuserat på några enskilda brott i historien. Författaren hade därmed kunnat undvika den linjära historieskildringen. Istället borde fokus ligga mer på historiens fragmenteringar och spänningar.

I kapitel 6, "De anställdas ordning", undersöks övergången från en officiell problemordning till en annan i mitten av 1990-talet och vilka konsekvenser detta får för de anställda vårdarna. Här handlar det om hur det inom rättspsykiatriska enheten sker en övergång från omsorg och övervakning till behandling. Samtidigt som denna övergång skedde framgår det med tydlighet hur äldre omsorgsordningar vidmakthölls av personalen. Kanold skriver: "På detta sätt behölls också något av den tidigare omsorgsordningen med fostran till normalitet och hemlighet. Andra avsteg från reglerna berodde på att skötarna inte ville framstå som strängare än sina kollegor" (s. 186). På detta sätt var inte enbart en officiell problemordning rådande inom vården, utan också vårdgivarnas värderingar styrde hur vården skulle utformas.

Kapitlets styrka är beskrivningarna av hur "hemlighet" bibehölls och reproducerades mellan de två officiella problemordningarna. I den tidigare problemordningen hade personalen försökt skapa hemkänsla och gemenskap i institutionsmiljön. Tanken med denna form av omsorg var att patienternas beteende skulle anpassas till ett mer normalt beteende. Detta ledde bl.a. till att vårdarnas privata liv och deras professionella roll luckrades upp. I problemordningen som ersatte den tidigare blev det bl.a. förbjudet att umgås med patienterna privat – de mer familjära idéerna om hemlighet skulle ersättas med ett professionellt förhållningssätt. Men som Kanold visar behölls en hel del av de familjära relationerna.

Ytterligare en anledning till att vårdarna skulle få ett mer professionellt förhållningssätt var att kraven på patienternas bevakning formaliserades. Författaren visar att många av vårdarna inte kände sig säkra och att det på avdelningen fanns en oro för hur patienterna kunde reagera i olika situationer. Ett sätt för vårdarna att skapa

större säkerhet var att upprätthålla gränser kring det som kunde uppfattas som avvikelser från normen. En strategi att upprätthålla gränserna var att vårdarna tydligt markerade patienternas resp. de anställdas platser.

Kanold visar på ett intressant sätt hur upprätthållandet av olika gränser förändras i förhållande till olika officiella problemordningar. Hon visar också hur upprätthållandet inte alltid är svart på vitt för vårdarna, utan hur olika problemordningar samt personliga idéer kan blandas och ge vårdarna ett annat förhållningssätt än det officiellt uttalade. Men hon hade här vunnit på att gå djupare ner i problematiken mellan hemlighet och normalitet. Vilka former av hemlighet skapas utifrån olika definitioner av normalitet? Vilken roll spelar platsen i skapande av hemlighet utifrån olika normalitetsdefinitioner?

Till viss del problematiseras dessa frågor i kapitel 7, "De vårdades ordning", där fokus riktas mot patienterna. Ett tydligt exempel på platsens betydelse för patienternas skapande av hemkänsla är patienten Kjells inköp av en egen bil, som han har parkerat utanför institutionsbyggnaden. Kanold skriver: "Kjell bad ofta att få bli utsläppt, tog med sig sina musikkassetter och tillbringade någon timme ensam i sin bil. Att han vårdades i sin bil och den fristad utanför institutionens regler och kollektiva liv som den utgjorde, var tydligt" (s. 219). Men för patienterna handlade det inte enbart om att skapa hemkänsla, utan också om att erövra de beteenden som ansågs som normala, friska eller acceptabla av vårdarna. Det handlade om att visa upp ett beteende där det blev tydligt att man kunde sköta sig. Genom att agera utifrån det som ansågs vara det normala beteendet

kunde också patienterna erhålla vissa privilegier. För Kjell handlade det om att erhålla privilegiet att få gå ut till sin bil med sina musikkassetter och sitta där för att slippa institutionslivet för en stund.

Samtidigt som rum och platser blev en möjlighet för att skapa hemkänsla och erövra beteenden, blev rum också något som kunde begränsa. Vårdarna satte gränser som gjorde att rummen och platserna inom institutionen fick olika betydelser. Det är här tvångsvården definieras genom att patienter inte hade rätt att vara överallt. Rummet och platsen blir viktiga begrepp för att förstå hur vården utformas och vilka konsekvenser de officiella problemordningarna får. Det begränsande rummet ingår också som en av fyra existentiella dimensioner som Kanold sammanfattar patienternas perspektiv med. På ett eller annat sätt utspelas alla fyra dimensionerna i rummet eller på platsen, det är där tiden försvinner, det är där strategierna för att kvalificera sig genomförs och det är där anpassningarna sker. Platsen är central i analysen av vården och i förståelsen av vårdarna respektive patienterna.

Genom de tre analyserande kapitlen och ett avslutande kapitel växer en kritisk avhandling fram, där Agneta Kanold genomskådar samhällets syn på de människor med bristande begåvning som har utfört någon form av normöverträdelse. Den kritiska samhällsvetenskapliga traditionen diskuteras inte men det blir tydligt att mycket av de teoretiska och metodbaserade valen utgår från denna tradition. Genom den kritiska ansatsen blir det en mycket läsvärd avhandling som ger verktyg och exempel för att studera andra vårdandeinstitutioner.

Kristofer Hansson, Lund